

Карацуба М.Ю. (Київ, Україна)

Сучасна фольклористична наука у Хорватії – окремі напрямки і теми

Незважаючи на активний інтерес культурної громадської і наукових кіл обох країн до гуманітарних досліджень близьких слов'янських країн, багато важливих питань ще потребують висвітлення. Серед них і сучасні дослідження в галузі хорватської фольклористики й етнології. Так, у колі інтересів сучасних хорватських дослідників, зокрема, йдеться про наукових співробітників Хорватської академії наук, а також про представників одного з прогресивних центрів сучасної хорватської фольклористики і етнології – Інституту етнології і фольклористики, про викладачів і наукових співробітників Університету м. Загреб.

Ключові слова: фольклористика, фольклоризм, завдання і функції фольклору, культурна антропологія, етнологія.

Несмотря на активный интерес культурной общественности и научных кругов обеих стран к гуманитарным исследованиям дружественных стран, многие вопросы еще нуждаются в освещении. Среди них и современные исследования в области хорватской фольклористики и этнологии. Так, в кругу интересов современных хорватских исследователей, в частности, речь идет о научных сотрудниках Хорватской академии наук, а также о представителях одного из прогрессивных центров современной хорватской фольклористики и этнологии – Института этнологии и фольклористики, а также преподавателей и научных работников Университета в г. Загреб.

Ключевые слова: фольклористика, фольклоризм, задачи и функции фольклора, культурная антропология, этнология.

Without regard to active interest of cultural public and scientific circles of both countries to humanitarian researches of the near Slavic countries, many important questions require illumination yet. Among them and modern researches in industry of the Croatian specialist in folklore and ethnology. Yes, in the circle of interests of the modern Croatian researchers, in particular, speech goes about the research workers of the Croatian academy of sciences, and also about the representatives of one of progressive centres of the modern Croatian specialist in folklore and ethnology - Institute of ethnology and specialist in folklore from Universite of Zagreb.

Key words: specialist in folklore functions of folklore, cultural anthropology

Перш ніж представити картину розвитку фольклористичної науки на теренах сучасної Хорватії, хотілося зосередити увагу на певних її ознаках і особливостях. Зокрема, намагаючись дати відповідь до питання, які саме функції виконує на сьогодні фольклор, апелюємо до праці відомої хорватської дослідниці Дуні Ріхтман-Аугуштин, - *Istraživanje folklor a i kulturna praksa* ("Дослідження фольклору і культурна практика»). Беручи до уваги часовий відрізок від кінця 70-х рр. і до сьогодні, у цьому відношенні хотілося б зауважити наступне. Технічні революції, які майже повністю змінили сучасний світ, спричинили домінування масштабних технологічних і

комунікаційних систем. Фольклор, який весь час характеризували як стародавню пам'ятку, як уособлення консервативних ідей (подекуди це, власно кажучи, так і було), включається зараз у культурну практику, завдяки поціновувачам і дослідникам, не в останню чергу аби виступити проти тенденцій, що побутують у бюрократичних культурах, як альтернативна форма культури і життя. Зауважимо, що етнологічні і фольклористичні дослідження неспроможні розвиватися далі, якщо вони залишаться лише як традиційне вчення, такий варіант так само не припустимий, як і розвиток культури без апелювання до традиції. Однією з найнебезпечніших гіпотез у хорватській «старій» етнології і фольклористиці була думка щодо *цезури* між культурним минулим і сьогоденням.

Це один суперечливий момент, пов'язаний із розумінням походження, завдань і функцій фольклору. Сучасні хорватські фольклористи й етнологи у переважній більшості піддають сумніву автентичність фольклору, якого начебто не торкнулися цивілізаційні процеси і який є вільним від будь-яких зовнішніх впливів. У кращому випадку науковці намагаються відрізнити автентичний фольклор від інших його форм, що виникли поза конкретним місцем і ситуацією, як це пропагували у теорії фольклору та фольклоризму Ганс Мозер та Герман Баузіnger. Подібний теоретичний підхід важливий, виходячи із самої необхідності розрізнення двох рівнів існування сучасного фольклору. Виникає й наступне логічне запитання: чи можемо ми взагалі говорити про якесь *автентичне* фольклорне явище, яке не зазнало б певного впливу ззовні? Зростання уваги до народу та його фольклору, що припадає на XIX ст., неможливо пояснити, не враховуючи політичних процесів, що простежувалися у тодішній доіндустріальній Європі. Дослідження народної творчості було зумовлене пошуком кращого життя, якогось «антисвіту». Новостворені нації, у свою чергу, вимагали необхідних національних символів, сподіваючись їх відшукати або створити за допомогою фольклорних реалій.

Сучасна фольклористика намагається простежити взаємозв'язок між важливими структурними складовими хорватського суспільства на сьогоднішній день, а також проаналізувати культурні процеси, у межах яких фольклор виступає новим предметом дослідження і новою галуззю гуманітарних знань. Специфічні ознаки тієї «малої» європейської етнології і фольклористики, яка репрезентує сучасну Хорватію, історичний простір якої окреслений багатонаціональними державними структурами Австро-Угорської монархії, Федеративної Республіки Югославії, а безпосередньо тими політичними силами, які їх представляли, а відтак – і окреслювали підходи до вирішення ключових питань побутування і розгляду цих традицій. Цей історико-політичний контекст, у межах якого і було сконцентровано фольклористичні опозиції, зокрема, такі, як *народ-господарі(пани)*, *народна-елітна* культура, а також *вітчизняні-іноземні*

культурні елементи, ці опозиції існували у всі періоди культурного життя хорватів. На політику цілеспрямованого і конструктивного формування хорватської фольклористики – від Збірника, де вміщено пам'ятки традиційного фольклору в Хорватії у 90-х роках XIX ст. до Інституту народної творчості, заснованого у 1948 році здійснив істотний вплив розвиток інших, близьких дисциплін, особливо етнології і антропології. Про особливості формування фольклористики у другій половині XX ст., яка структурно побудована як компаративні студії народної творчості (літератури, театру, музики, і пізніше, - звернення до конкретних фольклорних персонажів), про що свідчить навіть зміна назви самої інституції – від народної творчості до її наукового дослідження і аналізу. Актуальним і тепер залишається питання наукової політики, якої дотримуються фахівці Інституту та інших близьких до нього дослідницьких установ, зокрема, коли йдеться про фінансування наукових проєктів, а також вирішення ключової проблеми на сучасному етапі - чи варто висувати на перший план окремі дослідницькі теми, де порушуються важливі національні питання, чи наголос все ж таки варто робити на загальних теоретичних і методологічних розбіжностях, які простежуються на сьогодні при вирішенні важливих наукових завдань, не пов'язаних із питанням національної ідентичності хорватів, у фольклористиці, етнології і культурній антропології.

Якщо фольклористи 1970-1980-х років у своїх студіях (зокрема, на сторінках свого оглядового часопису *Narodna umjetnost* («Народна творчість») демонстрували своєрідну міжнаціональну толерантність і концентрували увагу лише на проблемах суто наукового характеру, поєднуючи засади контекстуальної фольклористики американської школи із специфікою російської семіотичної школи. Не зважаючи на це, американські фольклористи розглядають сьогоденний стан як такий, що нагадує ситуацію на початку 70-х, коли побачив світ важливий збірник *Toward New Perspectives in Folklore* («Назустріч новим перспективам у фольклорі») під редакцією Р. Баумана і Ф. Паредеса. Епістемологічні зміни і міждисциплінарні переплетення, свідками яких ми зараз виступаємо, відбуваються приблизно в одному ритмі і мають приблизно однакові радикальні і далекосяжні наслідки, так само, як і віддаленій тепер у часі парадигмі 70-х років. Але, безперечно, неможливим стає залучення моделей майже двадцятип'ятирічної давності, виходячи і з розбіжностей термінологічного апарату у межах категорій текст – текстура – контекст , а також багатьох інших, важливих змістових чинників. Якщо тоді більшість лінгвістичних і антропологічних факторів поступалися місцем структурним, функціональним і естетичним вимірам тексту і текстури, на сьогодні нове розуміння контексту, за Аланом Дундесом знову характеризується поверненням до комплексного аналізу текстів, включаючи ритуали, обряди, публічні видовища, на зразок фестивалів, де важко визначити кордони тексту і контексту.

Аналізуючи проблему розвитку фольклористики на сучасному етапі в цілому, доходимо висновку, що хорватські фольклористи, всупереч новомодним дослідженням стосовно епістемологічної несамостійності цієї гуманітарної дисципліни, свої зусилля спрямували на доведення теоретично аргументованої тези щодо особливостей фольклористики як науки у її широкому дисциплінарному контексті із урахуванням текстуальних і контекстуальних елементів. У результаті аналізуються фольклорні явища у світлі національних, історичних ознак ідентичності.

Цікаві спостереження щодо функціональних ознак і завдань фольклористики висловлює окремо й дослідник Іван Лозиця. У праці під назвою *Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti* («Метатеорія у фольклористиці і філософія мистецтва») він характеризує фольклористику як дисципліну, що зазнає у наш час істотних змін. Так само, як і багато інших дисциплін і наук, закладених у XIX ст., вона зараз переглядає власні основи, створює нову термінологічну базу. Фольклористи зараз сперечаються і стосовно самого предмету дослідження. Теоретичні розробки у цій царині ніколи не були чисельними, проте відчутно, що позиція фольклористики, зокрема, коли йдеться про її методи і межі стосовно інших наукових дисциплін, і зараз залишається відкритим питанням. Все зростає кількість фольклористів, у Хорватії та й в усьому світі, які займаються базовими питаннями цієї дисципліни, йдеться про основні аксіоматичні характеристики, які відрізняють фольклористику від інших близьких гуманітарних напрямків. Тут важливо враховувати той факт, що аксіоми і постулати певної наукової дисципліни не можуть доводитися методами, запропонованими цією самою дисципліною, тому вони просто визначаються як істини і на їх основі далі відбувається процес розбудови. Між тим, і сам фольклор як явище, і фольклорні явища як дослідницька нива, а також і дисципліни, які займаються проблемами фольклору спричиняють виникнення питань філософського характеру. Тут, на думку дослідника, і підходимо до цікавого парадоксу. Філософія відкидається як неприпустимий для науки спосіб мислення, у той час, як ці самі науки, які вивчають фольклорні феномени, формують суто філософські питання, оскільки предмет їхнього дослідження за своєю природою вимагають їх постановки. Фольклористи, у свою чергу, нерідко некритично залучають методи інших наукових дисциплін, наприклад, лінгвістики, семіотики чи соціології. У зв'язку з цим не повинно виникнути жодних труднощів, фольклористика ж так чи інакше послуговується засобами інших наук для дослідження власного об'єкту уваги. Але випробування базової основи фольклористики можливе не лише у сфері філософії фольклористики або метатеорії фольклористики. Так само, як при вивченні літератури розрізняють літературну критику, літературознавство і філософію літератури, необхідним є визначення таких

жанрів фольклористики, як статті, студії, монографії, методологічні розробки (про закономірності розвитку фольклорного процесу, методи класифікації фольклорних явищ, їх аналізу, компарації тощо), а також дослідження основних завдань фольклористики (що таке фольклор, взаємозв'язки фольклористики і суміжних дисциплін, сенс і завдання фольклористичних досліджень). Розробки останнього угруповання дослідник пропонує назвати метатеорією фольклористики, а не філософією, оскільки цими питаннями не опікуються філософи, а лише фольклористи. Так само, як у фольклористиці неможливо підготувати базові дослідження без теоретичних засад, відповідно, і теорія не може існувати без загальних метатеоретичних основ. При підготовці монографії теорія і метатеорія не є метою, а лише засобом, який має прислужитися практичним науковим завданням. При підготовці деяких теоретичних розробок, мета теоретичні завдання і питання перебуватимуть на другому плані, а деякі теоретичні ази, запозичені із хорватських та іншомовних праць, можуть послужити підтвердженням. Найбільша небезпека криється у змішуванні теоретичних та метатеоретичних засад, оскільки теоретичні не завжди послідовно витікають із мета теоретичних. Останні ж за своєю природою не наукові, а лише логічно попереджують появу наукової теорії. Від того, яку дефініцію фольклору обрали, залежали подальші методи дослідження.

Крім того, у зв'язку між мистецтвом і фольклором і закладено основу для розрізнення фольклористики, з одного боку, і етнології, соціології та інших суспільних наук, з іншого. Відкритим залишається питання, яким є зв'язок фольклору і мистецтва. Чи виступає фольклор різновидом мистецтва? Що ж пов'язує народну творчість, народний танок, музику і т.д. у ту цілісність, що стає предметом фольклористики? – такі питання ставлять перед собою сучасні фахівці з фольклористики.

Ще більш складне питання – про співвідношення фольклору і політики у сучасному суспільстві, його намагається висвітлити у своєму доробку дослідниця Дуня Ріхтман-Аугуштин у статті під промовистою назвою *Svijet folkloru nasgram svijeta politike* («Між фольклором і політикою»). *Варто погодитися із її думкою, стосовно того*, що фольклор не існує ізольовано від політики, часто до неї залучається. Розвідки в галузі фольклору нерідко були важливим складником політичної боротьби за національне відродження і національну ідентичність. У другій половині ХХ ст. фольклористи намагалися уникати обговорення проблеми національних та етнічних меж. Такий підхід також мав свої переваги, оскільки дослідники почали більше займатися питаннями з теорії та історії фольклору. Проте тенденція все ж таки залишалася – у фольклористичних і етнологічних працях учені утримувалися від будь-якого апелювання до категорій зі сфери політики.

Важливими на сучасному етапі виступає й принципово інша сфера аналізу фольклористичних матеріалів – йдеться про аналіз важливих особливостей

текстів. Для новітньої сучасної фольклористики показовим є постструктуралістський підхід до аналізу художніх і фольклорних текстів. Відтак, ключовим словом при аналізі матеріалу, коли йдеться про розгляд на мовному рівні, вже буде не *знак*, а *дискурс*, пов'язаний із ситуацією, за якої відбувається мовлення, а отже певною мірою і зумовлений нею. Наприклад, пропозиції щодо такого підходу наявні у теоретичних працях і практичних дослідженнях Вілько Ендштрассера. Йдеться про того самого науковця, який у своїй докторській дисертації розглядає прислів'я як важливий елемент етнографічного і літературного прозового дискурсу. У своїй науковій праці дослідник класифікує літературні і позалітературні жанри у наступний спосіб: *розмовні жанри*, на які впливають суспільне життя, притаманні урбаністичному середовищу, і *фольклорні жанри*, що властиві усному мовному середовищу, в якому традиційна складова набагато яскравіша. Крім того, В. Ендштрассер належав до представників молодшої генерації дослідників, яка характеризується своєрідним поверненням до семантичної інтерпретації у світлі літературної і театральної антропології.

Безперечно, у цій невеличкій розвідці ми намагалися лише схематично окреслити певні напрямки наукової діяльності сучасних хорватських фольклористів, ця тема потребує більш ґрунтовного і масштабного студіювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Bausinger H.* Volkskunde. Von der Altertumsforschung zur Kulturanalyse. – Darmstadt-Berlin ; Carl Habel Verlag, 1972; 2. *Lozica I.* Luj Leže, Slovenska mitologija // Narodna umjetnost. – Zagreb, 1987. - № 32. – S. 274-275; 3. *Lozica I.* Hrvatski karnevali. – Zagreb: Golden marketing, 1997; 4. *Marks L., Lozica I.* Finitis decem lustris. Pola stoljeća folklorističkih (filoloških, etnoteatroloških i njima srodnih) istraživanja u Institutu // Narodna umjetnost. – 1998. – № 35/2, 1998. – S. 67-101; 5. *Rihtman-Auguštin D.* Etnologija i etnomif. – Zagreb: Publika. – S. 87-94; 6. *Rihtman-Auguštin D.* Struktura tradicijskog mišljenja. – Zagreb: Školska knjiga, 1984; 7. *Rihtman-Auguštin D., Muraj A.* Prvih pedeset godina etnološke misli u Institutu // Narodna umjetnost. – 1998. – № 35/2. – S. 103-124; 8. Zbornik za narodni život i običaje / prir. T. Perić-Polonijo. – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010. – Kn. 55. – S. 9-37.

Козут О. (Рівне, Україна)

Біографія як матриця сюжету в сучасній українській і польській драматургії

У цій статті О.Козут досліджує біографію як матрицю сюжету в драмах Л.Чупіс «Танці гончарного кола», П.Битки «Будівничий ляльок», О.Миколайчук-Низовець «Ассо та Піаф, або ще один тост за Мермоза». Аналізується проблема автобіографічного сюжету як симулякра біографії чи неоміфології.

Ключові слова: сюжет, автобіографія, симулякр, неоміфологія.